

Η αναθεώρηση του Συντάγματος: Το Συμβούλιο της Επικρατείας και το άρθρο 24

Του Δρος Ν. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Για τη συνταγματική αναθεώρηση, που διεξήχθη μέσα σε ένα κλίμα αδιαφορίας από το κοινό και τους ίδιους τους βουλευτές («Τα Νέα», 19.02.2001), ειπώθηκαν διάφορα, κυρίως «αρνητικά». Ως «ένα παράδειγμα θεσμικής μεταρρύθμισης προς αποφυγήν» και ως «άτολη» και «άχρωμη» χαρακτηρίστηκε ήδη από τα πρώτα στάδια (βλ. ομότιτλο άρθρο του Γ. Χ. Σωτηρέλη στα «Νέα», 1.11.2000), ενώ οι περισσότεροι χαρακτηρισμοί που συνόδευσαν τόσο τη διαδικασία όσο και το αποτέλεσμα φανέρωναν έναν έντονο προβληματισμό. Κατά τον καθηγητή Πρ. Παυλόπουλο, η πορεία της αναθεωρητικής διαδικασίας συνιστούσε «θετικό ισοζύγιο», χωρίς ωστόσο, πάντα κατά την ίδια άποψη, να έχουν αποφευχθεί «περιττές γενικεύσεις και άστοχες επιλογές» («Περιττά και άστοχα της αναθεώρησης του Συντάγματος», «Τα Νέα», 08.11.2000). Στα «θετικά» της αναθεώρησης καταγράφεται ο συναινετικός της χαρακτήρας, σε αντίθεση με τον συγκρουσιακό χαρακτήρα των δύο προηγούμενων αναθεωρήσεων (Δ. Τσάτσου, «Η αναθεώρηση του Συντάγματος», «Τα Νέα» 26.03.2001). Γενικώς, οι δημόσιες δια του Τύπου τοποθετήσεις στο ζήτημα της αναθεώρησης ήταν λίγες και πάντως οι περισσότερες από αυτές ενείχαν επικριτικό σχολιασμό ή τουλάχιστον σκεπτικισμό. (Αξίζει να σημειωθεί εδώ εν παρενθέσει ότι στο προαναφερθέν σχόλιο των «Νέων» - 19.02.2001 - με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Αδιαφορία» επιστημαίνεται ιδιαίτερα, εκτός από τις «περιορισμένες αντιδράσεις» του κοινού, μερικές από τις οποίες φάνταζαν ακόμα και «γραφικές», εκτός από τα «λιγοστά» άρθρα στον Τύπο, το γεγονός ότι «μετρημένοι» ήσαν οι βουλευτές που «είτε συμμετείχαν στις συζητήσεις είτε - φυσικά ακόμα λιγότεροι - τις παρακολουθούν». Συνωδά προς αυτά επισημάνθηκε η απουσία των αρχηγών των βουλευτών, καθώς και το ότι η απλή παρουσία των βουλευτών περιορίστηκε στο 10%, ενώ επίσης επισημάνθηκε ότι η όλη διαδικασία ψήφισης του Συντάγματος δεν φάνηκε να διαφέρει σε τίποτα από εκείνη της ψήφισης ενός απλού νόμου (βλ. Ντ. Νταϊλιάνη, Το Νέο Σύνταγμα, με συναίνεση που οδήγησε σε απονεύρωση, «Ελευθεροτυπία» 09.04.2001).

Αφορμή για το παρόν σχόλιο έδωσαν δύο διατάξεις του Συντάγματος μείζονος σημασίας, τα άρθρα 95 και 24. Για το πρώτο από αυτά, το άρθρο 95, η συζήτηση δια του Τύπου περιορίστηκε σε λίγα μόνο άρθρα ειδικών, θεωρητικών του δικαίου, αλλά το σημαντικότερο είναι ότι το ευρύ κοινό δεν αντελήφθη την κεφαλαιώδη σημασία της εν λόγω διατάξης, με την οποία διατηρήθηκε - τελικά - το τεκμήριο αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Για τη διάταξη του άρθρου 24 έγινε πολύ περισσότερος λόγος (και θόρυβος), από περιβαλλοντικές και λοιπές οργανώσεις και κινήσεις πολιτών, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Η διάταξη τροποποιήθηκε.

Όπως είναι γνωστό, η Επιτροπή Αναθεώρησης είχε προτείνει να καταργηθεί το τεκμήριο αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας, ένα τεκμήριο που τελικά εξακολουθεί να ισχύει. Το ζήτημα αυτό ήταν από τα σημαντικότερα της αναθεωρητικής διαδικασίας - ίσως δε και το σημαντικότερο - αφού συναρτάται άμεσα με την τύχη των ατομικών δικαιωμάτων και την αποτελεσματική προστασία τους, ιδιαίτερα σήμερα που η εποχή μας κυριαρχείται από το ομηχλώδες («θολό» και «αβέβαιο» το είχε χαρακτηρίσει ο Γ. Χ. Σωτηρέλης) τοπίο της «παγκοσμιοποίησης». Στο σημερινό πλαίσιο προτεραιοτήτων (όπως θα λέγαμε παλαιότερα: πλαίσιο «αρχών» και «αξιών») ο δοκιμαζόμενος - και πολλές φορές συνθλιβόμενος - πολίτης έπρεπε να προστατεύεται ουσιαστικά από ένα πρόσφορο και αποτελεσματικό Συμβούλιο της Επικρατείας, όπως αυτό ήταν και όπως μετά την αναθεώρηση παρέμεινε. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι στους έξι περίπου μήνες αντιπαράθεσης οι περισσότεροι συμμετέχοντες στη δημόσια, δια του Τύπου, συζήτηση τάχθηκαν υπέρ της διατήρησης του τεκμηρίου αρμοδιότητας υπέρ του Σ.τ.Ε., ενώ και μερίδα του Τύπου εμφανίστηκε σοβαρά προβληματισμένη ως προς τη (διαφαινόμενη τότε) κατάργηση του τεκμηρίου αυτού. Χαρακτηριστικό εδώ είναι το ερώτημα που διατυπώθηκε (Ηλ. Κανέλλης «Το Βήμα», 10-02-2001) με τον εύγλωττο τίτλο: «Το Σ.τ.Ε. στο στόχαστρο»: «Η δημοκρατία μας συμπεριφέρεται ως αν να φοβάται τον αποτελεσματικό έλεγχο. Έχει λόγους;»

Αν είχε γίνει δεκτή η πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης, θα μπορούσε ο κοινός νομοθέτης, δηλαδή η εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία, να ρυθμίζει κατά τον δοκούν τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αφαιρώντας - κατά το δοκούν, πάντοτε - ορισμένες «λεπτές» (κατά τον καθηγητή Ν. Αλιβιζάτο, «Ο φόβος των αντιβάρων», «Τα Νέα» 06.11.2000) υποθέσεις από το Συμβούλιο της Επικρατείας και αναθέτοντας την εκδίκασή τους στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, είτε διατηρώντας τις ως ακυρωτικές είτε μετατρέποντάς τις σε διαφορές ουσίας. Εάν είχε γίνει δεκτή η πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης, ο (αδικούμενος) πολίτης θα βρισκόταν αντιμέτωπος με μία (ουσιωδώς διαφορετική) διάταξη, με ένα νέο νομικό πλαίσιο, ενώ ήδη ήταν γνωστό ότι η διάκριση μεταξύ ακυρωτικών και διαφορών ουσίας έχει αποδειχθεί (στην πράξη) προβληματική. Είναι επιβεβλημένο πάντως να επισημανθεί εδώ ότι, όπως υπογραμμίζει η Ένωση Δικαστικών Λειτουργών Σ.τ.Ε. («Η Καθημερινή», 22-10-2000) πραγματοποιείται απρόσκοπτα η μετατροπή ακυρωτικών διαφορών σε διαφορές ουσίας, έτσι επί κανονιστικών διοικητικών πράξεων ή σε περιπτώσεις περισσότερων επιλογών (διακριτική εξουσία) η όπου ειδικές γνώσεις, η μετατροπή αυτή δεν είναι δυνατή. Συνεχίζοντας η ίδια ανακοίνωση, της Ένωσης Δικαστικών Λειτουργών του Σ.τ.Ε., επισημαίνει ότι «στις ευρείες αυτές κατηγορίες υποθέσεων, που δεν μπορούν να μετατραπούν σε διαφορές ουσίας η αίτηση ακυρώσεως προσφέρει, ενόψει του εύρους του δικαστικού ελέγχου, πλήρη και αποτελεσματική προστασία». Τα ανωτέρω θεωρείται χρήσιμο να υπομνησθούν, διότι είχαν προβληθεί απόψεις για την εγκατάλειψη της διάκρισης των διοικητικών διαφορών (διαφορές ακυρώσεως - διαφορές ουσίας) και μετατροπή του Συμβουλίου της Επικρατείας σε αμγώς αναιρετικό δικαστήριο.

Το προβαλλόμενο επιχείρημα γι' αυτή τη μεταβολή ήταν η αποσυμφόρηση του Συμβουλίου της Επικρατείας και η επιτάχυνση του έργου της απονομής της δικαιοσύνης. Ο πραγματικός όμως λόγος ήταν ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας, ασκεί από τη φύση του τον πιο «ενοχλητικό» έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νομολογία του Ε' Τμήματος του δικαστηρίου αυτού (του «περιβαλλοντικού») της τελευταίας δεκαετίας, το οποίο ουκολίγες φορές δυσαρέστησε την πολιτική εξουσία, αποσβώντας την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Συνεπεία δε αυτού, αν είχε γίνει δεκτή η πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης, θα μπορούσε ο κοινός νομοθέτης, δηλαδή η εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία να επιλέγει αν θα είναι το Συμβούλιο της Επικρατείας ή τα

κατώτερα διοικητικά δικαστήρια εκείνα που θα επιλαμβάνονταν σε συγκεκριμένες κάθε φορά περιπτώσεις.

Η πρόταση για αλλαγή του άρθρου 24 του Συντάγματος, που προφανώς ενισχυόταν και από τη σκέψη να περισταλεί η αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας σε θέματα περιβάλλοντος, είναι χαρακτηριστική των τάσεων που επικράτησαν στην Επιτροπή Αναθεώρησης. Με άλλα λόγια, η πρόταση για τον περιορισμό της ακυρωτικής αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί, εύλογα να πει κανείς, ότι οφειλόταν στη σκέψη να αποτραπεί μια νομολογία αντίστοιχη προς εκείνη της τελευταίας δεκαετίας. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, θεωρείται δεδομένη η υπεροχή του περιβάλλοντος σε περίπτωση σύγκρουσής του με άλλες συνταγματικές αξίες και αρχές, όπως είναι η οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη (Γ.Δεληγιάννη, «Σύνταγμα και προστασία των δασών», «Τα Νέα», 10.11.2000). Δηλαδή, το δημόσιο συμφέρον εδώ ταυτίζεται με την απαγόρευση κάθε επέμβασης στο περιβάλλον.

Όσον αφορά το έτερο επιχείρημα, για δήθεν επιτάχυνση του έργου της απονομής της δικαιοσύνης, αρκεί να λεχθεί ότι τα πλημμελήματα δικάζονται μετά από 5-7,5 χρόνια, τα κακουργήματα μετά από 6-12 χρόνια, ο δε προσδιορισμός της εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων στο Εφετείο Αθηνών ορίζεται για το 2005 (βλ. Παν. Αθανασόπουλου, «Δικάζοντας σε συνθήκες Μεσαίωνα», «Ελευθεροτυπία» (Αφιέρωμα) 20.02.2001).

Ο πραγματικός επομένως λόγος για την πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης ήταν «ο φόβος των αντιβάρων», όπως εύστοχα παρατήρησε ο καθηγητής Αλιβιζάτος στο ομότιτλο άρθρο του. («Τα Νέα», 6.11.2000). Αλλά και η γενικότερη πεποίθηση στην οποία βασίστηκε - προφανώς - η πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης, ότι ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης δεν σημαίνει και ισοτιμία των πολιτειακών λειτουργιών. Η σκέψη του Μοντεσκιέ όμως είναι, ιδιαίτερα σήμερα, περισσότερο επίκαιρη (αλλά και αξιόπιστη) σε μια εποχή μάλιστα που ίσως και να αμφισβητείται η μοναδικότητα του ανθρώπου και συνακόλουθα και η απόλαυση των δικαιωμάτων του, χάριν άδηλων ακόμη σκοπών που το Κράτος σήμερα φαίνεται να εντάσσει στις προτεραιότητές του, καθώς και του δικαιώματός του να επιβεβαιώνει την προσωπικότητά του με νόμιμο, πρόσφορο και αποτελεσματικό τρόπο απέναντι στην «πρωτοκαθεδρία» του συστήματος. Αν είχε γίνει δεκτή η πρόταση της Επιτροπής Αναθεώρησης, αν είχε δηλαδή καταργηθεί το τεκμήριο αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας, θα έπρεπε ο πολίτης να εξαντλήσει όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας σε μια άκρως χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία (ενώ το Δημόσιο θα εξαντλούσε ανέξοδα όλα τα ένδικα μέσα). Πόσοι θα ήσαν ο πολίτες εκείνοι που, αν και αδικούμενοι, θα άντεχαν μία τέτοια δοκιμασία; Εξ άλλου, ο κατ' αναίρεσιν έλεγχος του Συμβουλίου της Επικρατείας θα ήταν, από τη φύση του, περιορισμένος.

Με την αναθεώρηση διατηρήθηκε - τελικά - η γενική ακυρωτική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μπορεί βέβαια να ανατεθεί με νόμο η εκδίκαση ακυρωτικών διαφορών στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, αλλά το Συμβούλιο της Επικρατείας δικάζει σε δεύτερο βαθμό, στα πλαίσια της διατήρησης υπέρ αυτού του τεκμηρίου αρμοδιότητας. Στο σημείο αυτό η νέα διάταξη ακολουθεί (υιοθετεί) τη νομολογία του ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου, ότι η δυνατότητα να υπαχθούν (με νόμο) διάφορες κατηγορίες ακυρωτικών διαφορών στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, δεν θα πρέπει να θίγει τον πυρήνα της ακυρωτικής του αρμοδιότητας. Και όπως παρατηρείται, «αφήνοντας ανέγγιχτη την ακυρωτική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας, η Βουλή δεν σεβάστηκε μόνο τις παραδόσεις, αλλ' επιβεβαίωσε τον ιστορικό καταξιωμένο ρόλο του ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου» (Ν. Κ.Αλιβιζάτος, «Τα Νέα», 10.11.2001). (Όσοι μάλιστα θελήσουν να ανατρέξουν στις «τελικές θέσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας για την αναθεώρηση», - Δι-

καιώματα του ανθρώπου, 10, 2001 - που επεξεργάστηκαν στη Διοικητική Ολομέλεια του Σ.τ.Ε. στις 29.01.2001, θα αναγνώσουν στο Πρακτικό 4/2001 ότι «...η Ολομέλεια έκρινε ότι δεν πρέπει να γίνει καμιά μεταβολή, εφόσον το Συμβούλιο της Επικρατείας είναι και οφείλει να παραμείνει δικαστήριο γενικής αρμοδιότητας στις ακυρωτικές διαφορές»).

Αν και για τη διάταξη του άρθρου 95 του Συντάγματος είχε δοθεί περιορισμένη δημοσιότητα (προφανώς γιατί η σημασία της δεν είχε γίνει ευρύτερα αντιληπτή), πλην όμως η τελική έκβαση ικανοποίησε τους νομικούς, αντιθέτως για το άρθρο 24 τα πράγματα ακολούθησαν διαφορετική τροπή. Από οικολογικούς φορείς είχαν προταθεί συγκεκριμένες σκέψεις και προτάσεις στρεφόμενες κυρίως στην προσθήκη διάταξης, περί χρήσεων γης, όπως ήταν άλλωστε η εντολή της προηγούμενης Αναθεωρητικής Βουλής. Η ευαισθητοποίηση του κοινού ήταν εδώ ηυξημένη σε σχέση με τις άλλες διατάξεις του Συντάγματος, που επρόκειτο να αναθεωρηθούν, για την ανάγκη να προστατευθεί ουσιαστικότερα ό,τι το ευρύ κοινό ονοματίζει και εννοεί γενικώς και αφηρημένως ως «περιβάλλον». Και είναι άσχετο βέβαια (ή μήπως δεν είναι;) το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι η μοναδική ίσως χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου έχει επικρατήσει (και ευδοκιμήσει) ο όρος «αυθαίρετο» (κτίσμα). (Τα αυθαίρετα, σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες που είδαν κατά καιρούς το φως της δημοσιότητας, υπολογίζονται περίπου σε 500.000).

Με βάση την Εισήγηση, η Επιτροπή Αναθεώρησης είχε καταλήξει σε μια πρόταση που αναφερόταν γενικότερα στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, ενώ υπήρξαν σοβαρές αντιρρήσεις για την ευρύτητα της διατύπωσης, που είχε προτείνει τότε η Επιτροπή, ως προς τον ορισμό των χρήσεων γης «με νόμο».

Σε ένα «κατ' εξοχήν συμβολικό κείμενο», όπως είναι το Σύνταγμα (βλ. Κ.Μποτόπουλου, «Το Νέο Σύνταγμα, οκτώ κριτικές θέσεις», ΝοΒ 2002, σελ. 3) και σε ό,τι αφορά ειδικότερα αυτή τη διάταξη, του άρθρου 24, το ζητούμενο δεν (έπρεπε να) ήταν η προσπάθεια διατήρησης κάποιου «ισοζυγίου», που θα εξισορροπούσε κάποιες καταστάσεις, οφειλόμενες κυρίως στο ότι κατά την παγία νομολογία του Ε' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς και της Ολομέλειάς του, το φυσικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό, προκειμένου να εξασφαλιστεί η οικολογική ισορροπία και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων, δηλαδή για να διασφαλισθεί βιώσιμη ανάπτυξη, στην οποία απέβλεπε ο συντακτικός νομοθέτης (βλ. Κ.Μενουδάκου, «Η συνταγματική συντακτικός προστασία του περιβάλλοντος μετά την αναθεώρηση», ΝοΒ 2002, σελ. 46). Ήταν ήδη γνωστό ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας αξιολόγησε θετικά και προσέδωσε αξιοσημείωτη αξία, δηλαδή την αξία που η πρωτοπόρος για την εποχή της διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος του 1975 αυτοπεριέκλειε, και απελευθέρωσε σωφρόνως αυτή τη δυναμική προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος. Όπως μάλιστα παρατηρείται (βλ. Κ.Μενουδάκου, ό.π., σελ. 45) το κανονιστικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 24, υπό τον προϊσχύσαν Σύνταγμα, εξειδικεύτηκε «σε συγκεκριμένες δεσμευτικές αρχές και κανόνες που συγκροτούν ένα αυστηρό προστατευτικό καθεστώς».

Κατά την άποψη που υποστηρίχθηκε από τον Σωτήριο Αλ. Ρίζο («Η περιπέτεια του άρθρου 24 του Συντάγματος και η ευθύνη των κρατικών εξουσιών» (Δικαιώματα του ανθρώπου, 10, 2001, σελ. 417) «η εν εξελίξει αναθεώρηση... επιζητεί να αντιδράσει σε μη αρεστές νομολογιακές λύσεις...». Ο ίδιος μάλιστα επισημαίνει (ό.π., σελ. 418) όχι μόνο την «επιδείνωση του φυσικού περιβάλλοντος σε όλο τον Ελλαδικό χώρο, αλλά και το ότι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (ό.π., σελ. 419, 424), η νομολογία του Σ.τ.Ε., «άλλοτε πιο αυστηρή και άλλοτε πιο ανεκτική, προσπάθησε να επιβάλλει στην πολιτική εξουσία και στη διοίκηση τα κελεύσματα των συνταγματικών διατάξεων και το γεγονός αυτό προκάλεσε μια υποβόσκουσα σύγκρουση». Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί (για την ισότητα του λόγου) ότι ο κα-

θηγητής Π.Γετίμης («Η αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος: Σκέψεις πάνω στο διάλογο, ΝοΒ.....) ομιλεί για «νομολογιακές υπερβολές» του Σ.τ.Ε, επισημαίνει όμως κυρίως «τη δημιουργική νομολογία του, συχνά και ριζοσπαστική», που συνέβαλε στην προστασία ορισμένων ευαίσθητων οικοσυστημάτων (κυρίως δασών), που κινδύνευαν από διάφορες πιέσεις ιδιωτών ή και από λανθασμένες ενέργειες της Διοίκησης (λόγου χάρη, σχετικά πρόσφατες προσπάθειες αποχαρκτηρισμού δασικών εκτάσεων της Πεντέλης, προς όφελος των συμφερόντων οικοδομικών συνεταιρισμών).

Όσοι εκφράστηκαν με σκεπτικισμό για τη μορφή που έλαβε τελικά η διάταξη του άρθρου 24, φαίνεται να δικαιώνονται, αφού σύμφωνα με δημοσίευμα («Το Βήμα», 15.04.2001) ήδη αμέσως μετά τη αναθεώρηση ξεκίνησαν οι πιέσεις για τη νομμοποίηση αυθαιρέτων σε δασικές εκτάσεις (βλ. και ανάλογο δημοσίευμα «Εστίας»), ενώ προβλέπεται ότι θα κατακερματισθεί το ενιαίο του δασικού χώρου, θα υπάρξει μεταβίβαση δημόσιας γης σε ιδιώτες και θα ανοίξει ο δρόμος για την άναρχη και ευκαιριακή οικοπεδοποίηση. Σε μια χώρα που ασέλγησε και εξακολουθεί να ασελγή βάνουσα στο περιβάλλον και που τον αριθμό (μεγάλο πάντως) των αυθαιρέτων ούτε η ίδια η Διοίκηση μπορεί να προσδιορίσει επακριβώς, σε μια χώρα που στερείται χωροταξικού σχεδιασμού, η νέα διάταξη του άρθρου 24 αναμένεται να δημιουργήσει επιπρόσθετα προβλήματα. Ακόμη και η προσθήκη της λέξης «αναγκαία» στην ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 24 («πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους») αναμένεται να δημιουργήσει τα πρώτα σοβαρά προβλήματα στην ερμηνευτική θεώρηση του άρθρου αυτού, αφού η «αναγκαία» επιφάνεια θα μπορεί να καθορισθεί κατά το δοκούν, ακόμη και με υπουργική απόφαση. Δεν θα πρέπει να παραβλέπεται άλλωστε ότι στο άρθρο 24 υπήχθη και ύλη μάλλον νομοθετική, όταν είναι γνωστό ότι «το Σύνταγμα συμπυκνώνει ένα σύστημα θεμελιωδών αρχών της έννομης διαβίωσης» (βλ. Αντ. Μανιτάκη, Η αποκαθήλωση της αναθεώρησης, «Ελευθεροτυπία» 09.04.2001).

Από τα προς αναθεώρησιν θέματα αυτά ήσαν, κατά τον υπογράφωντα, τα δύο σημαντικότερα (σημαντικά επίσης θέματα, κατά τον γράφοντα, ήσαν οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των (αδόκιμα αποκαλούμενων) «Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας», καθώς και των οικονομικών των κομμάτων και των υποψήφιων βουλευτών). Η διατήρηση του τεκμηρίου αρμοδιότητας υπέρ του Συμβουλίου της Επικρατείας, συμβάλλει στην αποτελεσματική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και σε τελευταία ανάλυση αφορά την ίδια την ουσία και την ποιότητα της δημοκρατίας. Δεν θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του Συντάγματος. Όσον αφορά το δεύτερο θέμα προβλέπεται ότι μετ' ου πολύ θα αρχίσουν οι πρώτοι προβληματισμοί κατά την ερμηνευτική θεώρηση του άρθρου 24.

Σε μια αναθεώρηση που ξεκίνησε χωρίς ίχνος πολιτικού συμβολισμού (βλ. Αντ. Μανιτάκη, ό.π.) και για την οποία δεν έγινε καμία συζήτηση στην προεκλογική περίοδο - απόδειξη του υποβιβασμού του πολίτη από το ίδιο το εκλογικό σκηνικό, - το κυρίως παρήγορο μετά τα όσα προηγήθηκαν είναι η διατήρηση της γενικής ακυρωτικής αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας, κάτι που σε τελευταία ανάλυση αφορά στην ίδια την ουσία και την ποιότητα της δημοκρατίας, αφού ανάγεται στην αποτελεσματική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και μάλιστα σε μια εποχή που το πρωταρχικό της στίγμα υπό το κράτος της «παγκοσμιοποίησης» δεν έχει ακόμη επακριβώς διαγνωσθεί. Εκείνο επίσης που προκαλεί ιδιαίτερο προβληματισμό είναι η αδιαφορία με την οποία το κοινό (δηλαδή οι πολίτες) αντιμετώπισε το κορυφαίο αυτό γεγονός, πράγμα που επιβεβαιώνει όσους φοβούνται ότι στην πορεία προς την «παγκοσμιοποίηση» φαίνεται να αναπτύσσεται μια νέα «συλλογική» νοοτροπία.